УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ЗА СПЕЦИЈАЛНУ
ЕДУКАЦИЈУ И РЕХАБИЛИТАЦИЈУ

ВЕЋУ ЗА МАСТЕР, СПЕЦИЈАЛИСТИЧКЕ
И ДОКТОРСКЕ СТУДИЈЕ

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ, КАНДИДАТА И МЕНТОРА ЗА ИЗРАДУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Тема: **Лексичке способности деце са специфичним језичким поремећајем**

Кандидат: Бојана Дрљан

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Веће за мастер, специјалистичке и докторске студије Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на основу члана 52.тачка 7. Статута Факултета, као и на основу предлога Одељења за логопедију, на седници одржаној 29. 12. 2015. године, донело је одлуку (бр. 4/218) о образовању Комисије за оцену подобности теме и кандидата за израду докторске дисертације под називом, **Лексичке способности деце са специфичним језичким поремећајем** кандидата Бојане Дрљан, студента докторских академских студија.

У Комисију су именовани:

1. Проф. др Миле Вуковић, редовни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, ужа научна област *Поремећаји језика*, изабран у звање редовног професора 2011. године, запослен на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију (**предложени ментор**),
2. Проф. др Славица Голубовић, редовни професор Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, ужа научна област *Поремећаји језика*, изабрана у звање редовног професора 1998. године, запослена на Универзитету у Београду – Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију и
3. Проф. др Весна Половина, редовни професор Филолошког факултета Универзитета у Београду, ужа научна област *Општа лингвистика*, изабрана у звање редовног професора 2001. године, запослена на Универзитету у Београду – Филолошком факултету.

II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Бојана (Јован) Дрљан је рођена у Котору 01.09.1977. Основну и средњу школу завршила је у Херцег Новом.

Дипломирала је на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду, на Смеру за логопедију 2001. године са просечном оценом 9.10.

Магистарске студије уписала је 2002. године на Факултету за специјалну едукицију и рехабилитацију, а 2009. године уписује докрторске академске студије на истом Факултету. Положила је све испите предвиђене наставним планом докторских студија са просечном оценом 9,70.

После дипломирања обавила је приправнички стаж на Војномедицинској академији. У периоду од 21.01.2006. до 13.09.2007. године радила је као логопед у дому здравља у Грачаници, а од 14.09.2007. до 04.03.2008. била је запослена у Високој медицинској школи струковних студија „Милутин Миланковић“, на месту сарадника у настави.

Од 29.10.2008. ради на Факултету за специјалну едукацију и рехабилитацију, када је изабрана у звање асистента. У исто звање је поново изабрана 2012. године, а од 01.12.2015. налази се на месту стручног сарадника у Научно-истраживачком центру Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију.

Бојана Дрљан је учествовала на научним и стручним скуповима и објавила више научних и стручних радова.

Приказ релевантних научних радова са оценом

Библиографију Бојане Дрљан чини осам библиографских јединица. које припадају ужој научној области *Поремећаји језика*. У наставку су наведени радови које сматрамо најзначајнијим за тему докторске дисертације.

1. Vuković, M. **Drljan, B.**, Petrović Lazić, M., Jugović, I (2010). Analiza narativnog diskursa kod osoba sa afazijom. U Kovačević, J. & Vučinić, V. (Ur.) *Smetnje i poremećaji: fenomenologija, prevencija i tretman 2. deo* (str. 83-96) . Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. ISBN 978-86-80113-99-9.

У раду су приказани резултати истраживања наративног дискурса код особа са различитим типовима афазија. Показано је да испитаници са флуентним афазијама имају боље синтаксичке способности од испитаника са афазијама нефлуентног типа, а да је садржај наративног дискурса знатно мање оштећен код нефлуентних него код флуентних афазија. Разлике се уочене и у погледу кохерентности дискурса: испитаници са нефлуентним афазијама у већем проценту случајева имају кохерентан наративни диксурс у оба модлитета (говорном и писаном) у поређењу са испитиницима са флуентим афазијама.

2. Vuković, M., **Drljan, B**., Arsenić, I. (2015). Pragmatske sposobnosti i socijalno funkcionisanje dece sa specifičnim jezičkim poremećajem. U Nikolić, S. & Ilić Stošović, D. (Ur.) „*Aktuelna defektološka praksa*“ (str. 93-100), Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.

У раду су приказани резултати истраживања прагматских способности код деце са специфичним језичким поремећајем. Показано је присуство дефицита у домену

прагматских способности и социјалног функционисања. Закључено је да деца са специфичним језичким поремећајем испољавају дефиците у појединим аспектима прагматског функционисања, који су вероватно последица оштећења језичке структуре, а не присуства неког поремећаја из аутистичког спектра.

3. **Drljan, B.**, Vuković, M., Arsenić, I., Jovanović Simić, N. (2015). Detekcija pragmatskih deficita kod dece sa specifičnim jezičkim poremećajem. U Vuković, M. (Ur.) Zbornik radova IX međunarodnog naučnog skupa *„Specijalna edukacija i rehabilitacija danas“* (str. 27-34), 25-27. 09., Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. ISBN 978-86-6203-068-9.

У раду су приказани резултати истраживања разлика у комуникативним и прагматским способностима између деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног развоја. Показано је да деца типичног развоја имају значајно боља шпостигнућа у домену комуникативних способности, али и лошија постигнућа у области прагматике у поређењу са децом са специфичним језичким поремећајем. Подробнијом анализом је показано да нижа постигнућа у домену прагматских способности код деце типичног развоја не указају на присуство прагматског поремећаја.

4. Arsenić, I., Vuković, M., Jovanović Simić, N., Petrović Lazić, M., Dobrota, N., Vuković, I., **Drljan, B.**, Šehović, I. (2015). Komparativna analiza slobodnih asocijacija reči dece sa oštećenjem vida i dece tipičnog razvoja. U Vuković, M. (Ur.) Zbornik radova IX međunarodnog naučnog skupa *„Specijalna edukacija i rehabilitacija danas“* (str. 17-26), 25-27. 09., Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. ISBN 978-86-6203-068-9.

У раду су приказани резултати истраживања карактеристика слободних асоцијација речи деце са оштећењем вида и деце типичног развоја. Показано је да обе групе испитаника продукују знатно више парадигматских одговора у односу на непарадигматске и синтагматске. Истовремено је утврђено да ученици са оштећењем вида продукују знатно више парадигматских одговора у односу на ученике без оштећења вида. Такође је показано да број парадигматских одговора опада са узрастом, како код деце са оштећењем вида тако и код деце типичног развоја. Закључено је да оштећење вида не нарушава закономерност развоја језичке структуре.

III ОБРАЗЛОЖЕНИ КРИТЕРИЈУМИ И РАЗЛОЗИ НА ОСНОВУ КОЈИХ СЕ ЗАСНИВА ПОЗИТИВНА ОЦЕНА ДА ЈЕ КАНДИДАТ ПОДОБАН ДА РАДИ ДИСЕРТАЦИЈУ

На основу увида у приложену документацију и на основу анализе објављених радова, Комисија је констатовала да кандидат испуњава услове за израду докторске дисертације. Бојана Дрљан је положила све испите предвиђене наставним планом докторских студија. Објавила је научне радове који припадају ужој научној области из које је предлог пројекта докторске дисертације, од којих су неки непосредно повезани са тематиком пројекта докторске дисертације.

IV ОЦЕНА ПОДОБНОСТИ ПРЕДЛОЖЕНОГ МЕНТОРА

Проф. др Миле Вуковић је редовни професор Универзитета у Београду - Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију, на коме је запослен од 1989. године. У звање редовног професора за ужу научну област *Поремећаји језика*, изабран је 28. 03. 2011. године. Ангажован је у реализацији наставе на основним академским студијама, наставни предмети: *Афазиологија, Поремећаји комуникације код трауматских оштећења мозга и Неуродегенеративни поремећаји говора и језика;* на мастер академским студијама – наставни предмет *Приступи у третману неурогених поремећаја* говора и језика и на докторским академским студијама – наставни предмет *Неурогени поремећаји комуникације*. До сада је објавио преко 300 научних и стручних радова. Био је ангажован као истраживач у реализацији више научних пројеката. Тренутно је руководилац пројекта *Евалуација третмана стечених поремећаја говора и језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (бр. 179068).

Научни рад проф. др Милета Вуковића је примарно везан за ужу научну област *Поремећаји језика*.

Најважнији научни радови

1.**Vukovic, M.,** Vuksanovic, J., Vukovic, I. (2008). Comparison of the recovery patterns of language and cognitive functions in patients with post-traumatic language processing deficits and in patients with aphasia following a stroke. *Journal of communication disorders*, 41: 531-552.

2.**Vuković M**., Vuković I, Stojanovik V. (2010). Investigation of language and motor skills in Serbian speaking chlidren with specific language imapirment and in typically developing children. *Research in Developmental Disabilities,* 31: 1633–1644.

3.**Vuković M**., Stojanovik, V (2011). Characterizing developmental language impairment in Serbian-speaking children: a preliminary investigation. *Clinical Linguistics & Phonetics* Vol. 25, No. 3: 187-197.

4.Petrovic-Lazic, M., Babac, S., **Vukovic, M**., Kosanovic, R. and Ivankovic, Z. (2011). Acoustic Voice Analysis of Patients with Vocal Fold Polyp. *Journal of voice,* vol. 25, No 1, 94-97.

5.**Vuković M.,** Sujić R., Petrović- Lazić M., Miller N., Milutinović, D., Babac, S., Vuković I. (2012). Analyisis of voice impairment in patients witha aphasia after stroke-underlying neuroanatomical substrates. *Brain & Language*, 123, 22-29.

6.Nenadovic, V., Stokic, M., **Vukovic, M**., Djokovic, S., Subotic, M. (2014). Cognitive and Electrophysiological Characteristics of Children with Specific Language Impairment and Subclinical Epileptiform EEG, *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, *36* (9), 981-991.

7.**Вуковић, М.** (2008). Језички поремећаји код деце са затвореном повредом главе. У: *У сусрет инклузији – Дилеме у теорији и пракси* (приредио: Д. Радовановић). Београд,

Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију – ЦИДД, стр. 667-683. ISBN 978-86-80113-71-5.

8.Milosevic, N. & **Vukovic M**. (2010). Articulation-Phonological Deficits in Children with Specific Developmental Language Imapirment. In *Special education and Rehabilitation, Science and/or practice, Thematic collection of papers* (edited by Nedovic, G., Rapaic, D., Marinkovic, D.), Sombor, Society of Special Educators and Rehabilitators, p. 437–454.

9.Milosević, N. & **Vuković, M**.(2011). Grammar and Syntactic Deficit in Children with Specific Developmental Language Impairment. *Journal of special education and rehabilitation, 12(3-4): 50-58.*

10.Milosević, N. & **Vuković, M.** (2011). Leksičko-semantičke sposobnosti dece sa specifičnim jezičkim poremećajem i nespecifičnim promenama elektroencefalografskih aktivnosti. *Specijalna Edukacija i rehabilitacija*, 10, 3, 435-443.

Комисија сматра да проф. др Миле Вуковић испуњава услове за ментора предложене докторске дисертације. Научни и наставни рад проф. др Милета Вуковића примарно је фокусиран на ужу научну област Поремећаји језика којој припада и пројекат докторске дисертације. Проф. др Миле Вуковић има потребан број радова објављених у научним часописима међународног значаја.

V ОЦЕНА ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ

Предмет истраживања

За предмет овог истраживања одабрано је испитивање лексичких способности код деце са специфичним језичким поремећајем.

У образложењу предмета истраживања, полази се од чињенице да је у литератури мали број истраживања посвећен искључиво лексичким способностима деце са специфичним језичким поремећајем и да се лексички дефицити често објашњавају кроз оштећења фонолошких и синтаксичких способности. Подробнија анализа малобројних радова у овој области, међутим, показује да се лексички дефицити не могу објаснити оштећењем других језичких нивоа, већ да узрок томе треба тражити у самој структури лексичко-семантичког система. Уочљиво је да се истраживања која су искључиво усмерена на проучавање лескичких способности код деце са језичким поремећајима већином базирају на испитивању функције именовања појмова или продукције речи у везаном говору. Будући да је лексичко-семантички систем динамичан, комплексан и вишедимензионалан, за потпунији увид у лескичку структуру и дефиците у лексичком развоју код деце неопходно је систематичније испитивање лексичких способности преко више различитих задатака, укључујући и истраживање међусобног односа семантички значајних речи, што и предвиђа пројекат ове докторске дисертације.

Имајући у виду наведене чињенице, као и то да на српском говорном подручју није рађено опсежније истраживање лексичких способности код деце са специфичним језичким премећајем, резултати овог истраживања допринели би издвајању критеријума за дефинисање поремећаја у лексичком развоју, што би омогућило адеквтанију дијагностичку обраду и третман ове деце.

На основу иницијалне литературе, коју чине радови из Логопедије и тангентних области, Комисија сматра да је предмет истраживања, заснован на савременим теоријским концептима и истраживачким студијама, адекватно научно утемељен.

Познавање проблематике на основу изабране литературе

Предлог пројекта докторске дисертације садржи попис литературе у коме су наведени релевантни теоријски и емпиријски научни радови из области којој припада предложена тема. Предност је дата радовима новијег датума, али су обухваћене и раније објављене студије од фундаменталног значаја за ову проблематику.

Циљеви истраживања

Циљ овог истраживања је да се утврде лексичке способности, образац и природа поремећаја у лексичком развоју код деце са специфичним језичким поремећајем узраста од пет до осам година.

За реализацију постављеног циља истраживања потребно је извршити следеће задатке:

- Формирати експерименталну групу испитаника (испитаници са специфичним језичким поремећајем) и прикупити податаке о узрасту и полу;
- Формирати контролну групу испитаника, уједначену са експерименталном групом према узрасту и полу;
- Испитати способност продукције лексичких јединица у наративном дискурсу деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја;
- Испитати однос између продукције семантички значајних и функционалних речи код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја;
- Испитати способност налажења лексичких јединица на тестовима именовања код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
- Испитати стратегије процесирања лексичких јединица и њихов однос са способношћу евоцирања појединачних речи код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног развоја
- Анализирати типове грешака на задацима процене лексичких способности код деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичног језичког развоја.
- Проценити утицај ризико фактора могуће церебралне дисфункције на развој лексикона код деце са спеицифчним поремећајем у развоју језика.

*Формулисани иијеви и задаци истраживања су у складу са дефинисаним предметом истраживања***.**

Очекивани резултати (хипотезе)

Полазна претпоставка истраживања је да постоје статистички значајне разлике у лексичким способностима деце са специфичним језичким поремећајем и деце типичних језичких способности. У складу с тим, формулисане су следеће хипотезе: 1) деца са специфичним језичким поремећајем продукују значајно мање лексичких јединица у

наративном дискурсу у поређењу са децом типичног језичког развоја; 2) деца са специфичним језичким поремећајима продукују значајно мање садржајних речи у односу на децу типичног језичког развоја; 3) деца са специфичним језичким поремећајем имају значајно слабија постигнућа на тестовима именовања од деце типичног језичког развоја; 4) деца са специфичним језичким поремећајем остварују боље резултате на тесту продукције именица него на тесту продукције глагола; 5) деца са специфичним језичким поремећајем се значајно разликују у погледу стратегије процесирања лексичких јединица од деце типичног језичког развоја: она ће продуковати више фонолошких и неповезнаих одговора, док ће деца типичног развоја продуковати више одговора парадигматског и синтагматског типа; 6) у погледу односа одговора парадигматског и синтагматског типа, деца типичног језичког развоја продуковаће више одговора парадигматског типа у односу на децу са специифичним језичким поремећајем; 7) ризико фактори могуће церебралне дисфункције утичу на способност продукције лексичких јединица код деце са специфичним језичким поремећајем.

Комисија сматра да су хипотезе истраживања добро формулисане и правилно изведене из постављених истраживачких циљева.

Формирање узорка

Узорком ће бити обухваћено 80 испитаника оба пола, узраста од пет до осам година, подељених у две групе: експерименталну и контролну. Експерименталну групу ће чинити 40 испитаника са специфичним језичким поремећајем, док ће контролну групу чинити 40 испитаника типичног језичког развоја. У узорак ће бити укључена деца просечних или натпросечних интелектуалних способности, без видљиве церебралне патологије, као и без сензорних, емоционалоних и тешких телесних оштећења. Узорком ће бити обухваћени искључиво испитаници којима је матерњи језик српски.

Искључивање неуролошког, слушног и интелектуалног оштећења, као могућег узрока говорно-језичког поремећаја, биће извршено на основу анализе анамнестичких података, медицинске и психолошке документације испитаника.

Испитаници ће, након давања сагласности и пристанка родитеља на испитивање њихове деце, бити подвргнути логопедском тестирању.

Предвиђени начин формирања узорка одговара циљу и задацима истраживања.

Инструменти истраживања

Прикупљање података о узрасту, полу, ризико факторима на рођењу и интелектуалном статусу деце вршиће се на основу увида у медицинску, логопедску и педагошко-психолошку документацију.

За испитивање лексичких способности биће примењени следећи поступци и тестови:

1. *Испитивање способности продукције лексичких једница у наративном дискурсу* - вришиће се преко задатка препричавања приче. Као стимулус задатак препричавање приче користиће се бајка „Пепељуга“. Узорак спонтаног говора ће се снимити, а затим транскрибовати. Процењиваће се број нових садржајних речи, укупан број свих врста речи у дискурсу, као и разноврсност лексичких једницаа.
2. *Процена именовања*. За процену именовања предмета (именица) користиће се Бостонски тест номинације (Kaplan et al., 1983), а процена именовања активности

(глагола) вршиће се преко 30 илустрација сликовитих глагола који ће бити изабрани из *Дечјег фреквенцијског речника* (Lukić, 1983) и рангирани према њиховој фреквентности у српском језику.

3. Процена стратегија процесирања лексичких јединица. За испитивање стратегија процесирања лексичких јединица користиће се адаптирана верзија Теста слободних асоцијација речи (Kent i Rosanoff, 1910). За потребе овог истраживања, из Кент-Росанофове листе издвојено је 80 ајтема, који су преведени и прилагођени српском говорном подручју. У циљу усклађивања броја врста речи, у ову листу је додато још 10 глагола, тако да ће се тест састојати од 90 стимулус-речи. Овим тестом ће се процењивати однос парадигматских и нерапардигматских одгвоора, као и присуство других типова одговора, као што су фонолошки одговори и неповезани одговори.

Предложени инструменти и технике су у складу са предметом и циљевима истраживања.

Методе статистичке обраде података

У обради добијених података користиће се: методе дескриптивне статистике, χ2 тест, т-тест, једнофакторска и мултиваријантна анализа варијансе, факторска анализа, Пирсонов коефицијенат корелације и Спирманов коефицијенат корелације. Обрада података вршће се помоћу статистичког пакета SPSS 17.0. Добијени резултати ће бити приказани табеларно и графички.

Предложене методе статистичке обраде података одговарају предмету, циљевима и хипотезама истраживања.

VI ЗАКЉУЧАК СА ОБРАЗЛОЖЕНОМ ОЦЕНОМ О ПОДОБНОСТИ ТЕМЕ И КАНДИДАТА

Увидом у приложену документацију, Комисија је констатовала да кандидат Бојана Дрљан испуњава услове за израду докторске дисертације. Бојан Дрљан је положила све испите предвиђене наставним планом докторских студија Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију у Београду и објавила више научних радова из уже научне области којој припада предложена тема докторске дисертације.

Анализом предлога пројекта докторске дисертације, Комисија је дошла до закључка да предмет истраживања има добро теоријско и емпиријско утемељење, да су истраживачки циљеви и хипотезе јасно формулисани и усклађени са предметом истраживања, као и да је емпиријско истраживање адекватно методолошки конципирано.

На основу предочених чињеница и оцене, Комисија предлаже Већу за мастер, специјалистичке и докторске студије, Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију Универзитета у Београду да кандидату Бојани Дрљан одобри израду докторске дисертације под називом **Лексичке способности деце са специфичним језичким поремећајем** и да за ментора именује проф. др Милета Вуковића, редовног професора Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију.

У Београду, 12.02.2016. КОМИСИЈА

_____

Проф. др Миле Вуковић, редовни професор
Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију,
ментор

_____

Проф. др Славица Голубовић, редовни професор
Универзитета у Београду – Факултета за специјалну едукацију и рехабилитацију

_____

Проф. др Весна Половина, редовни професор
Универзитета у Београду – Филолошког факултета